

DE LA UMOR REFERENȚIAL LA UMOR EȘUAT. PERSPECTIVE LINGVISTICE

Alina PARTENIE

Doctorandă, Universitatea din București,
parteniealina@yahoo.com

Abstract:

The strategies for achieving humor, whether they are based on the semantics and pragmatics components or rather on the conceptual cognitive integration, concern two scenarios based on dragging the “*bona fide* communication”, serious to “*non bona fide* communication”, humorous. The activation of these scenarios, either simultaneously or in juxtaposition, creates surprise and this produces the humorous act. The theoretical purposes will be analysed on a corpus taken by the humorous publication – “Cașavencii”, the “Mendeleev’s tabloid” column. It should also be emphasized that the lines on which humorous comment is created, have not, in itself, a humorous purpose. Recontextualized and reinterpreted, they can appear in a humorous context. The structure of these jokes is a title that frames the joke in a certain “kind”, a humorous reply or not and a comment with the role of inducing the joke’s final humorous effect. Sometimes, the explicit evaluative note suggests the ironic joke. Thus, humor is analysed from a wider perspective given by the nature and the structure of these texts. The referential humor is often accompanied by the linguistic humor which suppose a referent lexicalization contextualized with humorous potential. Also, another source of humor is the failed humor. The identification of the meta-humorous comments introduces a new scenario which can lead to a new form of humor. The purpose of this paper is to provide a draft analysis of humor, based on the correlation between semantics, linguistics and cognitive perspective relying on a homogeneous corpus. It recovers certain types of relevant strategies in this regard.

Key words: failed humor, evaluation, incongruity, recontextualisation.

1. Considerații teoretice

Perspectivile multiple prin care a fost analizat umorul plecând de la teorii nelingvistice (teoria superiorității, teoria eliberării, teoria incongruenței) și până la abordarea semantică și pragmatică a umorului au sugerat importanța fenomenului umoristic. De fapt, există grade de umor putându-se ajunge până la un umor neînțeles sau la un umor, deși înțeles, eșuat. Strategiile de realizare a umorului, fie că se bazează pe componenta semantică, pragmatică sau, mai degrabă, pe integrarea conceptuală cognitivă, vizează, în primul rând, două scenarii bazate pe glisarea de la „comunicarea bona-fide”, serioasă, până la comunicarea „non bona-fide”, umoristică. Activarea acestor scenarii, fie ea simultană sau prin juxtapunere creează surpriza și, astfel, produce efectul actului umoristic. Principalele dezvoltări în ceea ce privește umorul au fost realizate de Raskin (1985, cu dezvoltările ulterioare în 2001, 2008) și Attardo (1994, 2001).

Pornind de la analiza predominant semantică pe care o propunea Raskin, Attardo realizează o dezvoltare a teoriei cu scopul de a crea o teorie generală a umorului verbal. Abordările lor vizează o competență umoristică pe care o deține emițătorul glumei, dar și raportarea la destinatarul glumei. Principalele critici aduse acestor teorii au fost tocmai acelea că nu vizează efectul perlocuționar. În fond, o glumă poate fi bine construită, dar dacă nu este recunoscută ca atare, actul umoristic este unul eșuat (Bell 2009). Uneori, umorul se poate confunda cu ironia, ale cărei mecanisme pragmatice sunt asemănătoare cu cele ale umorului (Attardo 2001). Contribuțiile românești independente de dezvoltările străine s-au remarcat prin Niculescu (1980) care descoperă actul de umor ca un tip specific de act de vorbire. Perspectiva cognitivă asupra umorului reprezintă o perspectivă integratoare care pornește de la aceeași idee, cea a integrării unor scenarii divergente. Reprezentanții cognitivismului au pornit de la teoria spațiilor mentale (propusă de Fauconnier) considerând umorul ca o formă de integrare conceptuală (Veale, Feyaerts, Brône 2006). Ideea pe care o vom susține este că umorul este un fenomen contextual, un fenomen construit, marcat explicit sau implicit și, mai ales, este un fenomen bazat pe jocul semnificațiilor.

2. Motivația corpusului

În cele ce urmează vom urmări modalitățile prin care se construiește actul de umor într-una dintre rubricile publicației umoristice *Cațavencii* și anume, „Tabloidul lui Mendeleev”. Jocul de cuvinte din titlu sugerează caracterul umoristic sau ironic al articolelor construite. De asemenea, trebuie evidențiat faptul că replicile pe baza cărora se glisează comentariul umoristic

nu au avut, în sine, o intenție umoristică. Recontextualizate și reinterpretate, ele pot apărea într-un context umoristic. Structura glumelor analizate este următoarea: un titlu care încadrează gluma într-un anumit „gen”, o replică umoristică sau nu, decontextualizată și un comentariu cu rol de poantă finală care induce efectul umoristic. Uneori, nota evaluativă explicită sugerează caracterul ironic al glumei.

Replica, aparținând unui personaj cunoscut din lumea mondenă, se bazează pe un comic involuntar, pentru ca a doua parte a glumei să introducă un comentariu evaluativ, un alt scenariu care modifică scenariul inițial sau o schimbare de registru (fie sub forma de *upgrading* – trecerea de la un registru jos la un registru înalt sau *bathos* – trecerea inversă, după delimitările realizate de Partington 2008). Completarea unei replici prin recontextualizarea ei sau prin comentariul ironic sporește efectul de surpriză asupra cititorului și ajunge să stârnească râsul. Alteori, sursele incongruenței pot fi explicitate într-un registru comic care are rolul de a spori efectul inițial.

3. Umorul de scenariu și disjuncția scenariilor

Umorul de scenariu se realizează prin disjuncția scenariilor. Surpriza cognitivă este una dintre condițiile umorului, dar nu este suficientă. Astfel, pentru interpretarea actului de umor s-a propus nu numai surprinderea incongruenței, ci și delimitarea valorilor implicate și a asocierilor afective (Zafiu 2007: 498). De fapt, valorile reprezintă un obiect de acord cu destinatarul în teoria argumentării pe care au propus-o Perelman și Olbrechts-Tyteca (2011). Fiecare scenariu identificat trebuie să se bazeze pe anumite valori la care destinatarul trebuie să reacționeze afectiv.

Astfel, scenariile construite sunt diversificate, iar comentariul umoristic se referă la scenariul surprinzător introdus. În corpusul analizat nu apare atât o ciocnire a valorilor, ci două perspective diferite asupra aceleiași valori. Totuși, se speculează perechi de valori ca: real/imaginar, autentic/falsificat, minciună/adevăr, bine/rău, prostie/înțelepciune:

(1) **Victor Slav (un băiat zdruncinat):** „TV-Nu! Ziare-Nu! Afară e o zi frumoasă. Vă recomand! **Real, adevărat, relaxant...**” (Facebook, 16 februarie).

Oricât de ridicolă e postarea în sine, faptul că Victor Slav ne îndeamnă să ieșim afară din casă într-o zi însorită nu ni se pare grav. Îngrijorătoare e doar formularea lui „real, adevărat...” referitoare la soare sau la ceva în genul ăsta. **Cred că după experiența mariajului său fake cu celebra femeie bionică, Victor e în stare să exclame „real, adevărat!” și atunci când vede un copac, o portocală, un**

espresso lung, un maidanez în zăpadă sau pe Busu prezentând pe larg un front atmosferic.

Evaluarea pozitivă a autenticității (unul dintre parametrii centrali în teoria evaluării propusă de Monika Bednarek, 2006) nu reprezintă o sursă de umor fără referință la context. Totuși, modul în care este percepută autenticitatea în comentariu este sursă a umorului „după experiența mariajului cu celebra femeie bionică”. Absurdul situației, dar și inducerea unei false relații cauză/efect constituie o sursă a umorului. Alteori, scenariile se construiesc prin apropierea dintre neobișnuit/obișnuit:

(2) „Mă îndreptam cu mare viteză spre o stea știind că mă voi duce pe lumea cealaltă, practic a fost o călătorie în altă dimensiune. Oricum eu am avut mai multe călătorii de acest fel, nu mă mai sperii. Probabil și necazurile din viața mea nu sunt degeaba” (*Libertatea*, 5 octombrie).

În ziua de azi, cine **n-a călătorit** într-o altă dimensiune? **Problema e să te și întorci de acolo**, că metrourele nu circulă decât până la 23,30.

Această glumă se realizează prin ciocnirea dintre două scenarii ușor sesizabile: călătoria într-o altă dimensiune/călătoria reală cu metrourul. Trecerea bruscă de la sfera imaginară la realitate este cea care provoacă râsul, răspunsul comentatorului fiind unul neașteptat pentru cititor. Altă pereche de valori care generează umor este aceea de superficialitate /seriozitate:

(3) **Connect-R (el vara nu doarme)**: „Din păcate, țara nu mai pune accent pe toate valorile ei, problema e mult mai adâncă, **am observat superficialitatea tinerilor** vizavi de orice produs al artei. Sper să putem schimba ceva” (*Libertatea*, 2 iulie).

Probabil n-am fi observat superficialitatea tinerilor din ziua de azi și problema lor de a identifica adevăratele valori dacă n-am fi auzit-o **din gura unui tip** care are o melodie intitulată „Mai dă-te-n dragostea mea”. Acum, însă, totul e mult mai clar. **Mersi, Connect-R!**

Efectul umoristic provine, în acest caz, din valorile de superficialitate și de seriozitate și, mai ales, din modul de raportare la acestea. Dacă replica lui Connect R îl face pe acesta un reprezentat al seriozității, care observă doar superficialitatea tinerilor referitor la artă, adoptând o poziție critică față de aceștia, cea de-a doua parte introduce o nouă perspectivă. Efectul umoristic provine din plasarea lui între cele două valori și în incongruența realității cu vorbele lui. Este un atac la persoană care, sub forma unei aparente confirmări,

introduce un scenariu diferit. Implicațiile afective ale cititorului se bazează pe specularea clișeele (tinerii sunt superficiali), iar ceea ce stârnește râsul este nonconcordanța dintre imaginea celui ce spune și ceea ce spune.

Frecvente sunt situațiile în care ciocnirea scenariilor provine tocmai din două perspective diferite asupra aceleiași valori. De cele mai multe ori, introducerea altui punct de vedere se face parodiind secvențele/structurile unui alt stil, în evidentă contradicție cu modul în care problema fusese formulată în replica inițială. Combinarea unor hipotexte diferite este una dintre strategiile recurente, deoarece cea de-a doua replică accentuează ridicolul primeia dintre ele.

Astfel, pot să apară elemente ale stilului publicistic sau ale stilului juridic-administrativ. Obiectivitatea, stilul sobru, prezentarea simplă sunt prezentate în opoziție cu mesajul amuzant prezentat. Astfel, umorul apare și fără evidente mărci ale afectivității, prin simularea unei obiectivități nepotrivite contextului:

(4) **Potrivit apropiaților, liliacul era liliac-vampir.** Din fericire, n-a apucat să-și facă treaba, chestie care l-a scutit de foarte multe injecții și ședințe de terapie.

(5) La puțin timp după anunțul lui Mihai Trăistariu, Facebook **a lăsat un post** în care anunță că nu poate trăi fără el, după care s-a împușcat în cap.

Uneori sunt parodiate convențiile anunțului prin mecanismul logic al inversării figură/fond, pentru a sugera derizoriul situației:

(6) Din nefericire, la două zile după ce a dat această declarație, brățara de la Rolex a lui Serghei Niculescu-Mizil a încetat din viață, cu toate eforturile medicilor. A fost o brățară bună, care, în ciuda unor mici alunecări, a stat mereu aproape de încheietura păroasă a lui Serghei și la bine, în comunism, și la și mai bine, în post-comunism. Nu va fi uitată niciodată. **Ceremonia religioasă va avea loc la capela cimitirului Ghencea, vineri, 7 august, alea Philippe Patek.**

Stilul științific apare și el pentru a ajuta la ciocnirea scenariilor. Contradicția apare între conținutul mesajului și modul în care acesta a fost transmis:

(7) În plus, spălatul pe cap în sine este o chestie dăunătoare. Nu numai că poți să îneci, din neglijență, păduchii care și-au făcut o casă acolo, dar riști oricând să ți se infiltreze apă la creier și să te tragă curentul.

Nici rubrica intitulată „Curiozități” din manualele școlare nu este uitată. Astfel, preluând o parte din replica precedentă, accentuează ridicolul și absurdul ei prin încadrarea într-un hipotext diferit:

(8) **Nu foarte multă lume** știe, da' pe lângă airbag-uri, covorașe asortate și climă bizonică, mașinile astea noi vin și c-o nevastă în portbagaj. Niciodată nu se știe când ai nevoie.

4. De la modificări ale frazeologismelor la jocuri de cuvinte

Modificările frazeologismelor bazate pe jocuri de cuvinte reprezintă o altă sursă a umorului. În contexte ca: „Gen Până când Capatos ne va despărți”, „Gen Dramă de companie”, „Gen La fundul bacului”, „Gen Șoc și loază”, „Gen Fură și nu cerceta”, „Gen Cu votul pe labe”, „Gen Cu duș-întors” modificările frazeologismelor reprezintă unele indicii care pot declanșa umorul. Unele se bazează pe atracția paronimică (damă/dramă, sac/bac, loază/groază, votul/botul), iar altele, pe asocieri contextuale. Acestea susțin „spiritul ironic și înclinația spre glumă” (Groza 2005: 74), dar pot fi modificate „nu numai cu intenția de a produce umorul, ironia, sarcasmul, jocul spiritual, ci și de a contribui la referențialitatea textului” (Ștefănescu 2007) ducând astfel la „deconstrucția clișeeilor”. Aceasta este motivată prin implicații referitoare la conținutul propriu-zis al glumei, unele opace, altele mai ușor de descoperit.

Există situații în care se produce o dislocare a frazeologismelor. De exemplu, de la proverbul „Gura păcătosului adevăr grăiește” s-a păstrat doar prima parte într-o glumă care se bazează pe confuzia dintre titlul unei emisiuni – *Ferma vedetelor* – și titlul cărții lui George Orwell, *Ferma animalelor*:

(9) Gen Gura păcătosului

Andreea Esca (Escă): „Doamnelor și domnilor, acestea au fost știrile. Urmează Sport, Vremea și emisiunea *Ferma Animalelor*” (PRO TV, 9 aprilie).

Emisiunea se numește, de fapt, *Ferma vedetelor*, dar e de înțeles greșeala, diferențele sunt minime.

Dincolo de ridicolul situației în care cuvântul *animal* este înțeles cu sens peiorativ, realizându-se, astfel, o comutare de registru de tip *bathos*, este evidentă natura evaluativă și implicatura că „Vedetele sunt animale” în condițiile tipului de glumă anunțată. Alte glume „Gen gura tatuatului” fac referire la gura satului, iar „tatuatul” poate fi recuperat contextual ca sursă a

glumei. Modificarea expresiei „cu botul pe labe” are tot efecte umoristice, urmărindu-se, pe de o parte, atracția paronimică (*vot/bot*) și trecerea de la abstract la concret, deoarece gluma vizează votul pe care o candidată vrea să îl obțină pentru drepturile câinilor, desemnați, în acest context prin sinecdoca „labe” (de tipul *pars pro toto*).

Modificarea frazeologismelor poate presupune, așa cum am văzut, mai multe mecanisme semantice. De exemplu, „Fură și nu cerceta” provine de la îndemnul „Crede și nu cerceta!”. Substituția lui „crede” cu „fură” se realizează prin adaptare la context și se bazează și pe polisemia verbului „a cerceta” (propriu/figurat).

Modificarea frazeologismelor se poate realiza și printr-o extensiune a expresiilor deja cunoscute, cum este și cazul exemplului următor:

(10) M-am maturizat, mi-a venit mintea la cap, nu mai am de gând să mai dau birt cu fugiții de acasă.

În alte situații, jocurile de cuvinte se bazează pe paronimie. Bineînțeles, termenul ales va fi cel marcat umoristic (regard/retard): „*Gen Premiul Un Certain Retard*”. Aceste jocuri de cuvinte se încadrează în categoria celor paradigmatică (Attardo, apud Ritchie 2010: 42), deoarece sursa lor poate fi recuperată prin apelul la teritoriul comun sau la referințe care nu se regăsesc în text. În alt context, „Gen regina pop-corn” jocul de cuvinte este unul sintagmatic, referința făcându-se la tema glumei: apropierea dintre o vedetă din România și regele pop – Michael Jackson. Mult mai frecvente, glumele paradigmatică au un efect imediat asupra cititorului, sporindu-i surpriza. În schimb, jocurile de cuvinte sintagmatice cer un efort de procesare mai ridicat și, mai ales, ele se construiesc în interacțiune și presupun cooperarea receptorului.

Aceeași construcție poate apărea în contexte diferite, cu rol de concluzie, dar, ca urmare a unor scenarii opuse:

(11) „Și nu neapărat pentru bani, cât pentru altceva cu mult mai prețios: **pentru că mi-a dat înapoi un pic de încredere în oameni!**” (*Libertatea*, 15 iunie).

Cel mai probabil, femeia l-a așteptat din curiozitate, să vadă cine poa’ să fie în halul ăsta de tăntălău. **Și asta-mi redă mie un pic încrederea în oameni.**

Alteori, trecerea este inversă dinspre sensul propriu, denotativ, spre sensul figurat. Modificarea bruscă de perspectivă se bazează și pe un argument *ad personam*.

(12) **A.B.:** „Ia zi, cât fac 8 x 6?” **B.T.:** „Nu mai știu... Vreau să îi dau satisfacție, să îl las să se simtă bine.”

A.B.: „8 x 3?” **B.T.:** „13!”

Foarte ciudat cum o domnișoară care de ani întregi practică **înmulțirea** pe bani încă mai are probleme când ajunge față-n față cu tabla.

Uneori, umorul provine din interpretarea denotativă a unui sens conotativ actualizat contextual. Manipularea presupuzițiilor prin recontextualizare creează două scenarii incongruente, care au la bază polisemia termenilor și reinterpretarea acestora:

(13) „Corpul tău mi-e **închisoare**” (*Cancan*, 31 august).

Awwww! Ce drăguuuu! Dar sigur ăsta-i singurul motiv pentru care și-a pierdut echilibrul? Și care-i **regimul de închisoare**? **Deschis, închis, semi-deschis?**

Dacă în structura obișnuită a glumei, jocurile de cuvinte apăreau ca o concluzie, ca o glisare către poanta finală, în acest tip de glumă reconstruită publicistic, jocurile de cuvinte și frazeologismele modificate permit receptorului să înțeleagă mai ușor interpretarea în cheie ironică și, astfel, să încadreze aspectele prezentate într-o categorie mai amplă.

5. Umorul de registru

Un tip de umor evidențiat și în corpusul analizat este umorul de registru, care presupune fie trecerea rapidă de la un stil înalt la unul jos – *bathos/downgrading* (Partington 2008: 194) sau de la un stil jos la unul înalt – *upgrading* (Partington 2008: 195). Acesta este definit de Attardo ca “humor caused by an incongruity originating in the clash between two registers” (1994: 230, *apud* Partington 2008: 194), iar trecerea nu trebuie să fie, în mod obligatoriu explicită. Umorul de registru se remarcă și în cazul exemplului următor:

(14) **Marius Dragomir (autor al șlagărului *Party in Transilvania*):** „Am întâlnit niște entități, care m-au condus și mi-au zis ce urmează și de ce nu e încă vremea să plec acolo și să mă întorc pe pământ. Acest har e un dar, pentru că eu nu l-am cerut, Dumnezeu mi l-a dat. Se întâmplă să mă uit la oameni și să-mi dau seama ce se întâmplă cu un individ sau altul” (*Wowbiz*, 11 ianuarie).

Adevărul e că toată lumea s-a întâlnit cu entitățile astea măcar o dată în viață. Eu m-am întâlnit cu ele în tramvaiul 41. M-au condus

spre coborâre și mi-au zis că urmează să le dau șpagă, altfel primesc amendă.

Dacă prima replică duce cu gândul la o temă înaltă, metafizică – „niște entități” – care constituie sursa harului său, comentariul următor este scris într-un registru ironic, jos. Trecerea dintre cele două registre se face printr-o formulă cu rol de adevăr general-valabil („Adevărul e...”), iar schimbarea de registru se asociază și cu modificarea de scenariu prin introducerea unor scenarii incongruente și chiar opuse, care reprezintă sursa umorului (neobișnuit/cotidian). Ciocnirea acestor reprezentări, dar și subiectivizarea perspectivei prin alăturarea a două puncte de vedere ajută la constituirea umorului. Interesante sunt situațiile în care umorul de registru se realizează prin folosirea prin recontextualizare a aceluiași termeni:

(15) „Să-și țină clanța dacă nu vrea o bordură între dinți! Nu înțeleg în ce calitate vorbește această duduie!” (*Libertatea*, 20 iunie).

În mod paradoxal, suntem aproape siguri că Iulia Albu ar fi încântată să apară la o emisiune purtând o bordură între dinți, perfect asortat cu pălăria de ciment și șosetele de azbest. Asta dacă nu cumva a făcut-o deja.

În acest exemplu, se trece dintr-un registru jos, al insultelor, marcat de acte de vorbire directive, la acte de vorbire asertive. Ceea ce reprezenta o amenințare în prima replică devine în comentariu integrată într-o structură descriptivă, care prezintă ironic o evaluare pozitivă („ar fi încântată”), aducând și alte idei suplimentare („perfect asortat”). Paradoxul celor două scenarii și incongruența acestora (amenințare/încântare) duce la realizarea efectului umoristic. Umorul de registru se realizează prin *upgradingul* a două registre stilistice, prin folosirea unor secvențe și structuri asemănătoare.

(16) **Buchisind slovele parfumate ale Andreei**, în timp ce lumina rece și nedreaptă a ecranului de la ordinator ni se reflectă în roua genelor adormite, nu ne vine în minte decât mirosul de cozonaci din căsuța bunicilor, care se împletește cu gustul dulce-amăru al refluxului gastro-esofagian ce ți se declanșează de fiecare dată când citești dulcegării din astea, demne de volumul de compuneri *Cum mi-am petrecut vacanța de vomă*.

Uneori, efectul umoristic provine din substituirea de registre. Cele două nu mai sunt juxtapuse, ca în exemplele precedente, ci unul ia locul altuia într-un context nepotrivit. De exemplu, atitudinea ironică față de registrul înalt-patetic al Andreei Marin este prezentată tot în același registru. Ideea

ciocnirii registrelor provine din descrierea prezentată pentru realizarea volumului „Cum mi-am petrecut vacanța de vomă”.

Referirile paraverbale din comentariu, vin să completeze importanța contextualizării fragmentului umoristic prezentat, cum este și cazul exemplului următor:

(17) Ați citit tot? Bun, acum recitiți, dar închipuiți-vă c-o faceți cu vocea Oanei Zăvoranu. Vă zic io, e mult mai amuzant.

Pentru ca efectul perlocuționar să fie cel așteptat, se creează o dramatizare care sugerează legătura dintre umor și contextualizare: efectul glumei este cu atât mai ridicat cu cât se reconstruiesc datele contextului comunicațional. Astfel, indicii de contextualizare devin chiar sursă a umorului prin asocieri inedite pentru cititor.

6. Umorul eșuat. Indici de (con)textualizare

Uneori, umorul nu este marcat, eșuează, iar dezacordul comentatorului față de reușita/nereușita glumei este explicită. Atunci când se citează glume se face cu ecopul evaluării negative a acestora, deoarece nu au putut produce efectul scontat asupra receptorului. Aceste forme de umor au fost analizate de Bell (2009), care a legat umorul eșuat de formele impoliteții. De asemenea, ea lega umorul de judecata subiectivă a comportamentului verbal și nonverbal. O astfel de abordare situează teoriile umorului la polul receptorului: nu contează atât intenția, cât efectul umoristic. Umorul eșuat nu este evaluat explicit, ci este prezentat impactul disforic al lui asupra receptorului, ca în exemplul următor:

(18) Andreea Marin făcând glume. **Nimic nu mă deprimă mai mult.**

Interesant este că nu neagă că ar fi vorba despre umor, ci contrazice implicatura că umorul ar trebui să producă bună dispoziție și să provoace râsul. O întrebare în acest sens ar putea fi dacă există umor fără râs, fără un efect așteptat:

Alteori, glumele eșuate sunt ironizate în metacomentariu. În două dintre exemple se face apel la presupuse glume fără efect ale Radio Zu (una referitoare la biciclete, cealaltă la hoți). Comentariul ironic devine, în acest context, sursă de evaluare negativă a glumei:

(19) Și, vezi, de prin țările alea poate **îți iei și niște glume**. Urmărește când **le lasă unii nesupravegheate** sau **când le pun la uscat pe sârmă**. Cu bicicleta asta super-șmecheră n-o să te prindă nimeni.

Evaluarea umorului se face prin construirea unei structuri narative. Ca un comentariu ironic la o glumă despre biciclete, comentatorul introduce un act verbal de tip sfat – „poate îți iei și niște glume”. Scenariul construit („urmărește”, „când le lasă unii nesupravegheate”, „când le pun la uscat pe sârmă”) realizează implicatura că ei nu pot crea oricum glume bune, ci doar pot să le împrumute, pot să le fure de la alții. Aceste comentarii stârnesc, în schimb, râsul prin construirea unor scenarii incongruente, cum este în următorul exemplu, în care se face referire la relatarea unui furt:

(20) **Mihai Morar (farsă mai puțin reușită a lui Buzdugan):** „Azi-noapte ne-au spart radioul. Principala pagubă: automatul cu sandvișuri. Urlă foamea-n țară... Ceea ce nu știau spărgătorii e că Radio Zu nu ascunde mari comori. Averele Radio Zu nu e în lucruri!”

Nu știi dacă hoții au găsit sandvișuri bune cu cabanos la sediul Radio Zu, dar **glume bune sigur n-au găsit, pentru că pe alea, din fericire, Buzdugan și Morar preferă să le fure proaspete și nealterate**.

Marcarea umorului eșuat este evidențiată încă din comentariul explicativ „farsă mai puțin reușită” în care folosirea atenuatorului are tot funcție ironică. Dacă scenariile oprite activate de Mihai Morar sunt „lucruri”/ „glume” sau „aparență”/„esență”, comentariul de după replică induce o inversare a acestora: dacă implicatura replicii era că doar glumele sunt adevărata avere, comentariul sugerează contrariul, iar victimele devin hoți la rândul lor. Astfel de juxtapuneri prin suprapunerea de scenarii devin strategii prin care se realizează gluma la nivel macrostructural, iar la nivel microstructural devin forme de evaluare pentru umorul eșuat. Tot aceleași personaje devin participanți și în următorul exemplu:

(21) **Daniel Buzdugan (negustor cinstit):** „Am simțit că Dumnezeu m-a tras de ureche, căci ziua fusesem la mormântul părintelui Arsenie Boca, iar când am ajuns seara în cameră, am alunecat în baie și mi-am rupt mâna” (Antena Stars, 6 aprilie).

E absolut groaznic ce-a pățit Daniel. Totuși, haideți să ne reamintim împreună poruncile 3, 6, 8 și 10, dacă tot aruncăm cu pioșenie și nume de sfinți. Să nu duci glumele altuia în deșertul radio

numit Zu. **Să nu ucizi umorul.** Să nu furi glumele altuia și, nu în ultimul rând, să nu râvnești la glumele altuia. Cine știe, poate karma chiar există.

În acest caz, nu mai este vorba despre o formă de umor nereușit. Totuși, utilizarea persoanei a doua cu valoare generică „Să nu ucizi umorul” declanșează presupuziția că el este unul dintre cei careucid umorul și realizează glume nereușite. Apare o justificare ironică pentru cele întâmplare care induce presupuziția că Daniel Buzdugan este un hoț „de glume”, iar concluzia „Cine știe, poate karma există” reprezintă o calificare ironică, o reinterpretare a replicii personajului. Alteori, „actul de umor” (Niculescu 1980) este salvat prin aceste comentarii care frizează absurdul sau reprezintă erori de argumentare, explicitate prin argumentul „ad personam”. Construirea unui scenariu ridicol, potrivit contextului salvează un act de umor care, altfel, ar fi fost ratat:

(22) **Amuzant** e că, probabil, Iulia Albu ar lua lămâile și le-ar purta pe post de rochie sau le-ar pune lesă și le-ar trage prin oraș, susținând că sunt animalele ei de companie.

(23) **Foarte amuzant** cu Horia Brenciu este că el continuă să fie un tip antipatic, care **deranjează oamenii urlând ca un dement chiar și atunci când doarme.** Mai puțin amuzant cu Frank Sinatra este că nu reușește să scape de Horia Brenciu nici pe lumea cealaltă.

Tocmai evaluarea unui act umoristic ca „ridicol” poate reprezenta în sine o formă de umor, prin surprinderea asocierii dintre două scenarii diferite. Libertatea de a construi scenarii plauzibile devine, în sine, o sursă a umorului:

(24) Ce-i amuzant la nonsensurile care se întâmplă la televizor e că sunt ca piesele Lego. **Nici măcar nu trebuie să știi despre ce-i vorba.** Poți să-ți construiești propriile povești fantastice. Oricum n-ai cum să ajungi la ceva mai ridicol decât scenariul inițial.

Umorul eșuat din primul scenariu devine sursă a umorului în cea de-a doua. Astfel, răspunsul la umor are rolul de a evidenția caracterul nereușit al primului. Plasându-l în alt context, devine umoristic tocmai prin antifrază.

7. Concluzii

Analiza principalelor surse care stau la baza umorului în cazul valorificării unor replici și adăugarea unor comentarii care să stârnească râsul în cadrul publicației *Cațavencii* a demonstrat modul în care gluma poate apărea prin exploatarea unor elemente absurde, incoerente, bazate, mai ales pe inversarea raționamentului formă-fond. Astfel, acest tip de construcții umoristice a demonstrat modul în care poate fi valorificat umorul eșuat pentru a deveni sursă a umorului. Prin introducerea a două voci în cadrul glumei se poate manifesta umorul de registru, trecerea de la o voce la alta putându-se realiza explicit sau implicit cu semnalizări ale comutării, cu un acord jucat sau cu mărci ale aprobării ironice, care nu fac decât să evidențieze și să justifice incongruența scenariilor umoristice.

Acest tip de umor poate fi referențial (atunci când gluma face referire la date ale contextului), sau lingvistic, prin mecanismele semantice care stau la baza jocurilor de cuvinte. Umorele este, astfel, un joc nu numai al scenariilor, ci al decontextualizării, al jocului cu replici și, mai ales, cu semnificații. Chiar atunci când eșuează, umorul poate deveni o sursă a umorului prin reutilizare. Umorele devine un aspect general al limbii în care orice abatere poate fi sursă pentru un act de umor. Nu degeaba s-a discutat despre umor ca despre un alt tip de act de vorbire care, în fapt, le poate îngloba pe toate celelalte.

Bibliografie

- Attardo, Salvatore. 1994. *Linguistic theories of humor*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Attardo, Salvatore. 2001. "Humor and irony in interaction: from mode adoption to failure of detection" în L. Anolli, R. Ciceri, G. Riva (eds.), *Say not to say: new perspectives on miscommunication*. Amsterdam/Berlin: IOS Press.
- Bednarek, Monika. 2006. *Evaluation in media discourse: analysis of a newspaper corpus*. New York: A&C Black.
- Bell, Nancy D. 2009. "Impolite responses to failed humor" în N. R. Norrick, D. Chiaro (eds.), *Humor in interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 143-163.
- Constantinescu, Mihaela. 2012. *Umorele politic românesc în perioada comunistă. Perspective lingvistice*. București: Editura Universității din București.

- Dynel, Marta. 2009. "Beyond a joke: types of conversational humor", *Language and linguistic compass* 3/5, pp. 1284-1299, 10.1111/j.1749-818x.2009.00152.x.
- Groza, Liviu. 2005. *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*. București: Editura Universității din București.
- Partington, Alan Scott. 2008. "From Wodehouse to the White House: a corpus-assisted study of play, fantasy and dramatic incongruity in comic writing and laughter-talk", în *Lodz Paper in Pragmatics* 4.2, pp.189-213, DOI 10.2478/V10016-008-0013-3.
- Raskin, Victor. 1985. *Semantic mechanisms of humor*. Dordrecht: D. Reidel.
- Ritchie, Graeme. 2010. "Linguistic factor in humor", în Delia Chiaro (ed.), *Translation, humor, and literature*, vol.1. Londra/New York: Continuum International Publishing Group, pp. 33-49.
- Ștefănescu, Ariadna. 2007. „Modificări, condiționate pragmatic, ale frazeologismelor” în Gabriela Pană-Dindelegan (coord.), *Limba română. Stadiul actual al cercetării*. București: Editura Universității din București.
- Veale, Tony, Kurt Feytaerts, Geert Brône. 2006. "The cognitive mechanisms of adversarial humor", în *Humor-International Journal of Humor Research*, pp. 305-338.
- Zafiu, Rodica. 2007. „Evaluarea umorului verbal”, în Gabriela Pană-Dindelegan (coord.), *Limba română. Stadiul actual al cercetării*. București: Editura Universității din București, pp. 497-505.